

*Кміть В.М.,
к.е.н., доцент кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту,
Львівський національний університет імені Івана Франка
Савоцька М.Я.,
студентка,
Львівський національний університет імені Івана Франка*

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

Анотація. У статті проаналізовано проблемні питання оподаткування діяльності банківських установ в Україні, визначено роль та місце банків у національній системі оподаткування, розглянуто механізм банківського оподаткування та наведено пропозиції щодо вдосконалення системи оподаткування банківської діяльності на основі зарубіжного досвіду. Потреба у проведенні наукових розробок щодо оподаткування банківської системи зумовлена суперечністю оцінок діючої системи податкових відносин держави з банківським сектором та, відповідно, протилежністю пропозицій щодо їх удосконалення, які висловлюються вітчизняними вченими і практиками.

Ключові слова: банківські установи, система оподаткування, банківські операції, податки, банківська діяльність.

Постановка проблеми. На сучасному етапі нестабільності економічної політики України значення оподаткування для банківських установ посилюється, адже неузгодженостей у системі оподаткування банківської діяльності більше ніж достатньо. З одного боку, оподаткування прямо впливає на банки, зокрема, на чистий фінансовий результат їхньої діяльності. Тягар податкового навантаження через збільшення витрат банківських установ перекладається на клієнтів – користувачів банківських послуг. З іншого боку, оподаткування банківських клієнтів хоча й опосередковано, але таки має вплив на діяльність банківської системи та її ділову активність. Також посилюють проблему вдосконалення оподаткування діяльності вітчизняних банківських установ кризова ситуація у банківській сфері та дефіцит ресурсів для кредитування реального сектору економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблемних питань оподаткування діяльності банківських установ присвячено праці багатьох іноземних учених, серед яких – E.J. Bernet, A. Ferris, J. Ervin, а також вітчизняних учених, таких як: М.В. Белецький, Я.О. Берзанюк, О.Д. Данилов, І.І. Д'яконова, Н.Г. Євченко, О.Г. Здобувач, Л.А. Ключко, А.Т. Ковальчук, М.П. Кучерявенко, Н.В. Петровська, Н.Й. Реверчук, І.В. Сало, О.Г. Сербина, Г.Г. Старостенко, А.В. Сурженко, Л.І. Шевчук та багато інших. У більшості праць розкривалися питання суто у сферах податкового та фінансового обліку банківських установ без урахування останніх змін, у тому числі законодавчих, що вплинули на банківську систему України внаслідок світової фінансової кризи. Саме тому пошук можливих напрямів удосконалення системи оподаткування діяльності банківських установ залишається складним та багатограним проблемним питанням, що потребує детального аналізу та вирішення.

Мета статті полягає у вивченні особливостей оподаткування діяльності банківських установ в Україні, виявленні проблемних моментів, вивченні зарубіжного досвіду оподаткування банківської діяльності та пошуку можливих напрямів удосконалення системи оподаткування діяльності банківських установ.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах ринкової економіки банківські установи відіграють важливу роль, оскільки являють собою потужний інструмент у структурній політиці та регуляції економіки шляхом перерозподілу фінансів, капіталу у вигляді банківського кре-

дитування, інвестицій тощо, необхідних для розвитку підприємницької діяльності. Банки сприяють спрямуванню грошових коштів та інших фінансових ресурсів у ті галузі, де капітал знаходить найкраще використання.

Банківська діяльність – це широкий спектр відносин, що передбачає і визначає фінансово-економічну спроможність та потенціал держави: підприємницьку діяльність – самостійну на власний ризик для одержання прибутку; діяльність банків як самостійних суб'єктів господарювання; владно-організаційну діяльність Національного банку України (далі – НБУ) як центрального банку держави – особливого органу державного управління, наділеного державою владними повноваженнями і винятковими функціями у сфері грошового обігу [1, с. 62].

Метою банківської діяльності, як і будь-яких інших комерційних підприємств чи організацій, є отримання прибутку, тому така діяльність підлягає оподаткуванню на загальних підставах згідно з чинним законодавством – Податковим кодексом України (далі – ПКУ) [2] та іншими нормативно-правовими актами.

Недосконалість нормативно-правової бази призводить до недостатнього оподаткування одних банківських операцій та надмірного оподаткування інших. Цей чинник не дає можливості стабільного розвитку банківського бізнесу та реального сектору економіки України.

Варто зазначити, що діяльність банківських установ постійно пов'язана зі значними ризиками, тому банківські операції оподатковуються як операції особливого виду. До банківської діяльності належить комплекс із трьох основних операцій: прийняття грошових вкладів від клієнтів; надання клієнтам позичок і створення нових платіжних засобів; здійснення розрахунків між клієнтами. У сучасній теорії банківської справи під час характеристики банківських угод, як правило, застосовується поділ банківських операцій на три групи: активні, пасивні та комісійні.

ПКУ визначено вісімнадцять загальнодержавних і п'ять місцевих податків, збо-

рів та обов'язкових платежів до бюджетів та позабюджетних фондів, але не всі вони трапляються у практичній діяльності банку. Щодо ролі банківських установ у податкових відносинах, то необхідно зазначити, що, з одного боку, банк виступає платником податків, а з іншого – податковим агентом.

Вітчизняні фахівці виділяють два підходи до оподаткування банківських установ.

Згідно з першим, банківські установи повинні оподатковуватися за вищою ставкою, ніж інші суб'єкти підприємництва. Пояснюється це тим, що банківська діяльність є фінансовим посередництвом без створення видимих матеріальних благ, а отже, вона приносить надприбуток.

Згідно з другим підходом, банківські установи трактують як генератор фінансової активності й оптимізатор фінансових потоків держави: якщо чинити перешкоди у його діяльності, то господарська діяльність буде занепадати.

На нашу думку, система оподаткування банківської діяльності має бути такою, щоб працювали найкращі боки обох підходів. За словами самих банкірів, сьогодні залишаються невирішеними багато питань оподаткування банківських операцій, і, що найгірше, серед них – ключові, наприклад податкова база основного податкового навантаження, зокрема податку на прибуток.

Очевидно, що за допомогою податків можна впливати на діяльність банківських установ. Проте сьогодні основною метою податкового впливу на діяльність вітчизняних банківських установ є, по-перше, переорієнтація вкладень банків у реальний сектор економіки, а не в спекулятивні інструменти банківської діяльності (міжбанківське кредитування, валютні цінності, ринок цінних паперів). По-друге, податкове втручання у банківську діяльність не має послаблювати фінансову стійкість банків і сприяти їх банкрутству. По-третє, податкове регулювання повинно протидіяти збільшенню монополізації у банківництві, тому що монополізація ринку банківських послуг створює умови та можливість для перекладання податкового тягаря на клієнтів через зростання відсотко-

вих ставок за користування кредитами, зниження ставок на депозити, збільшення комісійних тарифів тощо [3, с. 216].

Податки незалежно від джерела їх сплати є для банківських установ витратами. Водночас ціна банківського продукту формується із витрат і прибутку. Зниження податкового тягаря повинно сприяти досягненню таких цілей: збільшення привабливості банківських продуктів; зменшення виробничих витрат клієнтів банківських установ та збільшення їхньої ділової активності, а також надходжень податкових платежів у бюджет; зниження банківських ставок і тарифів за послуги; стимулювання розвитку конкуренції у банківництві [4].

Отже, на банківську систему мають вплив як внутрішні, так і зовнішні чинники. Оподаткування банків належить до зовнішніх чинників, проте може мати як пряму, так і непряму дію. В останні роки роль та значення оподаткування банківської діяльності посилюються, що зумовлено значною мірою двоїстістю його сутності: з одного боку, оподаткування прямо впливає на банки та їхні операції, а з іншого – оподаткування клієнтів непрямо (опосередковано) впливає на діяльність банків та їхню ділову активність [4].

Об'єктом оподаткування є прибуток із джерелом походження з України і за її межами, який визначається шляхом зменшення суми доходів звітного періоду на собівартість реалізованих товарів, виконаних робіт, наданих послуг і суми інших витрат звітного податкового періоду [5].

Сьогодні об'єктом оподаткування діяльності банківських установ є: форфейтингові, факторингові, трастові операції; послуги щодо здачі в оренду майна; послуги щодо

зберігання документів і цінностей; послуги щодо транспортування готівки, грошей, інкасації; послуги щодо доручень, надання гарантій і видач інших зобов'язань за третіх осіб; послуги зв'язку, крім послуг, пов'язаних з операціями за рахунками клієнтів; послуги з підготовки кадрів і підвищення кваліфікації; консультаційні, правові, аудиторські, експертні, посередницькі, брокерські послуги [3, с. 214].

Однією з особливостей оподаткування прибутку банківських установ є зменшення обсягів сплати цього податку. Основними причинами зменшення цих обсягів є [6]:

- економічна та фінансова нестабільність ринкової економіки, наслідками якої стали великі збитки в діяльності банківської системи України;

- ухилення банківських установ від оподаткування внаслідок застосування схем мінімізації прибутку;

- постійні зміни в податковій системі України;

- відстрочене оподаткування.

Отже, далі детальніше розглянемо причини цього явища в банківському секторі економіки, проаналізувавши загальну динаміку структури доходів та витрат банківських установ України за період із 2012 р. по жовтень 2018 р. (табл. 1).

Як бачимо з табл. 1, величина доходів за останні роки збільшилася порівняно з минулими роками, що є позитивною тенденцією. Здебільшого в структурі доходів найбільшу частку займають відсоткові доходи (від надання кредитних послуг, інвестиційних операцій та ін.), проте й витрати мають неоднороззначний характер. Упродовж 2014–2016 рр. спостерігався від'ємний фінансовий результат загалом по банківській системі Укра-

Таблиця 1

Загальна динаміка структури доходів та витрат банківських установ України за 2012–2018 рр., (млрд. грн.)

Показник	Роки						
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018*
Доходи	150,449	168,888	210,201	199,193	87,231	146,203	144,116
Витрати	145,550	167,452	263,167	265,793	246,005	144,048	133,179
Податок на прибуток	0,379	1,630	-2,383	-0,406	0,291	2,687	3,715
Прибуток (збиток)	4,899	1,436	-52,966	-66,600	-158,481	2,154	10,937

Джерело: складено на основі [7], дані станом на 01.10.2018

їни, проте значення цього показника значно зменшилося – з -158,4 млрд. грн. у 2016 р. до 2,154 млрд. грн. у 2017 р. У 2012 та 2013 рр. банківська діяльність була прибутковою, що підтверджується додатним значенням величини чистого прибутку – 4,9 млрд. грн. та 1,4 млрд. грн. відповідно. До бюджету надійшло за ці два роки податків у сумі понад 2 млрд. грн. У 2015 р. спостерігаємо колосальну збитковість банківського сектору України. Незважаючи на те що доходи банківських установ у 2015 р. порівняно з 2013 р збільшилися, витрати також зросли. Збиток на банківському ринку за 2016 р. становив аж 158 млрд. грн. Це надзвичайно високий показник, якщо порівнювати позитивний фінансовий результат у розмірі 1,4 млрд. грн. у 2013 р.

Значний розмір збитку банківської системи України за підсумками 2016 р. зумовлений, насамперед, погіршенням якості активів банківських установ, що, відповідно, викликало необхідність доформування резервів. Так, обсяг сформованих резервів за підсумками 2016 р. порівняно з 2015 р. збільшився на 163 080 млн. грн. і станом на 01.01.2017 становив 484 383 млн. грн.

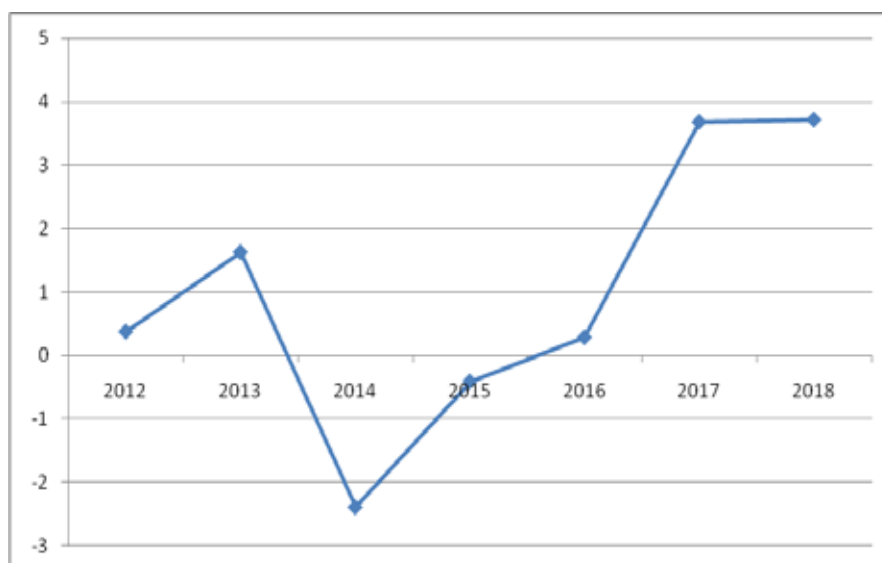
За даними НБУ, прибуток платоспроможних банків за підсумками січня-липня становив 9,77 млрд. грн., тоді як за анало-

гічний період минулого року був збиток у 223 млн. грн.

У 2018 р. спостерігається позитивна тенденція у банківській сфері. Динаміку витрат вітчизняних банківських установ із податку на прибуток за період 2012 – жовтень 2018 рр. зображено на графіку (рис. 1).

Аналізуючи загальні тенденції оподаткування українських банківських установ, слід взяти до уваги наявність такої проблеми, як відстрочене оподаткування, що є похідною проблемою від збиткової діяльності самих банківських установ, особливо в 2014–2015 рр. Існує велика відмінність між фактично сплаченою сумою податків та сумою витрат, зазначених у фінансовій звітності банківських установ.

Дані табл. 1 та рис. 1 відображають загальну ситуацію на ринку, а не конкретних банківських установ, тому загальне значення фінансового результату більшості комерційних банків є від’ємним, що унеможливує розрахунок податкового навантаження. У минулому році нормалізувався: майже всі ключові показники роботи фінансових установ мали позитивну динаміку. 2018 р. є успішним для банківської системи, оскільки вона стала більш стійкішою і краще капіталізованою, проте назвати нинішню систему здоровою та ефективною важко.

Рис. 1. Динаміка витрат банківських установ із податку на прибуток за період 2012 – жовтень 2018 рр. (млрд. грн.)

Джерело: складено на основі [7]

Банківські установи не можуть працювати «на нуль», тому, на нашу думку, це є свідченням того, що фінансова служба вдається до всіх можливих методів несплати податку на прибуток шляхом чи то заниження доходів, чи то завищення витрат. А від цього страждає бюджет, який із половини всіх банків недоотримує левову частку доходів.

Кількість працюючих в Україні банківських установ без урахування неплатоспроможних на кінець жовтня 2018 р. становила 81 од., що на 15 банківських установ менше, ніж було на початку 2017 р. [7].

Ключовими проблемами розвитку банківської системи України на сучасному її етапі є також: значна девальвація гривні, спад в економіці, військові дії у Східному регіоні та анексія АР Крим, що в підсумку зумовило недостатній рівень корпоративного управління, погіршення якості кредитного портфеля вітчизняних банківських установ. Унаслідок зростання рівня негативно класифікованої заборгованості банки були змушені створювати значні резерви за активними операціями, що неминуче негативно вплинуло на рівень капіталізації банківських установ [7].

Попри постійні податкові реформи, які, безперечно, мають позитивний вплив на оподаткування прибутку банківських установ, усе ж таки треба наголосити, що вітчизняне законодавство залишається недосконалим, оскільки дає можливість банківським установам ухилятися від сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів.

До найбільш відомих способів ухилення банківських установ від оподаткування належать [8]:

- штучне завищення витрат і приховування доходів;
- маніпуляція валютно-обмінними операціями для виведення їх з оподаткування;
- купівля цінних паперів в «інвестиційних» цілях;
- відрахування на резерви по кредитних операціях;
- виплата страхових премій страховим компаніям, пов'язаним із банківськими установами, або акціонерам.

Треба також наголосити, що за кордоном велика увага приділяється податковому регулюванню та стимулюванню банківської діяльності, прикладом якого є надання на законодавчому рівні дозволу щодо можливості здійснення певних видів послуг, які дають змогу інвесторам скорочувати свої особисті прибуткові податки.

До методів пільгового оподаткування банківських установ за кордоном належать [8]:

- зниження ставок оподаткування на тривалий час діяльності банку. Наприклад, у Франції новоствореним банкам надаються пільги щодо сплати податку з компаній протягом п'яти років. Перші два роки податок узагалі не сплачується, на третій рік – лише 25% ставки, четвертий рік – 50%, п'ятий рік – 75% і тільки на шостому році ставка становить 100%;
- надання податкового кредиту, причому це стосується різних податкових платежів;
- визначення неоподаткованого мінімуму доходів;
- повне звільнення банківських установ від сплати податкових платежів. Найбільш відомим є звільнення від оподаткування відсотків, які виплачуються за позиками місцевих органів влади (США);
- податкові пільги окремим банківським установам, які надаються для їх підтримки та подальшого розвитку. У більшості країн проведення банками фінансових операцій, таких як благодійні відрахування, підтримка лікарень та передача коштів у різні фонди та релігійні організації, не оподатковується;
- пільги на окремі види витрат. Це стосується коштів, які сплачуються у різні соціальні фонди (пенсійний, соціального страхування та ін.).

Висновки. Узагальнюючи результати дослідження, можемо констатувати, що проблематика оподаткування банківської діяльності України існувала, існує та, мабуть, буде існувати ще довго. Попри часті зміни до діючого ПКУ досі окремо не виділено нюанси оподаткування банківської діяльності, а банківські установи оподатковуються на загальних засадах.

Як було зазначено, за допомогою податків можна великою мірою впливати на

діяльність банківських установ. Однак сьогодні основним завданням податкового впливу на діяльність вітчизняних банківських установ є переорієнтація вкладень банківських установ у реальний сектор економіки, а не в спекулятивні інструменти банківської діяльності (міжбанківське кредитування, ринок цінних паперів, валютні цінності).

На нашу думку, потрібно сформувати таку систему оподаткування банківських установ, яка б стимулювала діяльність банківських установ у напрямі збільшення вкладень капіталу в реальний сектор економіки, допомогла б збільшити їхні доходи, а отже, й їх оподатковуваний прибуток. Можливо, прорив станеться внаслідок заміни діючого податку на прибуток податком на виведений капітал (далі – ПнВК), упровадження якого активно пропагує сам Президент. Насправді, ідея ПнВК не нова. Ця модель оподаткування з 2000 р. працює в Естонії. Податок на прибуток відрізняється від ПнВК (розподілений прибуток) базою оподаткування, тобто тим, що саме оподатковується. Нині це операційний прибуток підприємства – доходи мінус витрати.

Президент упевнений, що хоча і не відразу, але це позитивно вплине на зростання ВВП, а в результаті й на надходження до державного бюджету. За його словами, втрати першого року впровадження нового податку становитимуть від 20 до 23 млрд. грн. [9].

Отже, доцільно активно застосувати зарубіжний досвід оподаткування банківських установ не лише для розвитку цього сектора економіки в нашій країні, а й для збільшення податкових надходжень до бюджетів різних рівнів від діяльності банківських та інших фінансово-кредитних установ. Зокрема, на нашу думку, в Україні доцільно ввести диференційований підхід до оподаткування діяльності банківських установ. Наприклад, застосовувати занижену ставку податку на прибуток за умови, що банківська установа систематично і регулярно спрямовує прибуток не на виплату дивідендів, а на збільшення капіталу банку, кредитування реального сектору економіки, розвиток діяльності за кордоном тощо.

Зважаючи на те, що прибуткові податки, які сплачують банківські установи, зачіпають рівень достатності капіталу і знижують чистий дохід нерівномірно, доцільно внести зміни до ПКУ, які сприяли б отриманню певних банківських доходів. В умовах, коли потрібне цілеспрямоване вкладення коштів у реальний сектор економіки, такими доходами можуть виступати доходи банківських установ від обслуговування пріоритетних галузей економіки.

Також необхідно посилити підтримку вітчизняних банківських установ із боку держави через запровадження диференційованих підходів до оподаткування та посиленого банківського нагляду. Це пов'язано з тим, що українські банківські установи значно відстають за якісними й кількісними показниками від іноземних банківських установ, а державна підтримка дасть змогу підвищити прибутковість вітчизняних банківських установ та забезпечить підвищення фіскальної достатності національної системи оподаткування.

Література:

1. Петровська Н.В. Банківські операції як об'єкт оподаткування. Ефективна економіка. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>.
2. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>.
3. Оподаткування банків: навч. посіб. / І.В. Сало, І.І. Д'яконова, Н.Г. Євченко. Суми: Університетська книга, 2010. С. 208.
4. Здобувач О.Г. Вплив оподаткування на дохідність і напрями розвитку банківської діяльності. URL: <http://zaxid.net/home/showSingleNews.do7podatok>.
5. Сербина О.Г. Вплив оподаткування на дохідність і напрями розвитку банківської діяльності. Науковий вісник НЛТУ України. 2010. С. 262–268.
6. Старостенко Г.Г., Сурженко А.В. Податкове регулювання банків в умовах становлення інформаційного суспільства. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2449>.
7. Показники банківської системи / Офіційний сайт НБУ. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442.
8. Реверчук Н.Й., Сербина О.Г. Зарубіжний досвід податкового регулювання банківської діяльності та його застосування в Україні. Вісник НЛТУ України. 2010. Вип. 18.5. С. 221–225.
9. Запровадження податку на виведений капітал. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/404368/podatok-na-vyvedenyj-kapital-v-minfini-rozpovily-shho-bude-z-zarubizhnyumdohodamy-ukrayintsiv-infografika>.
10. Легостаєва О.О., Шопіна А.І. Шляхи удосконалення оподаткування вітчизняних банків з урахуванням міжнародного досвіду країн Європи. Молодий вчений. 2015. № 1(16). С. 119–122.

Кмить В.М., Савоцкая М.Я. Направления совершенствования системы налогообложения деятельности банковских учреждений

Аннотация. В статье проанализированы проблемные вопросы налогообложения деятельности банковских учреждений в Украине, определены роль и место банков в национальной системе налогообложения, рассмотрен механизм банковского налогообложения и приведены предложения по совершенствованию системы налогообложения банковской деятельности на основе зарубежного опыта. Потребность в проведении научных разработок по налогообложению банковской системы обусловлена противоречием оценок действующей системы налоговых отношений государства с банковским сектором и, соответственно, противоположностью предложений по их совершенствованию, которые высказываются отечественными учеными и практиками.

Ключевые слова: банковские учреждения, система налогообложения, банковские операции, налоги, банковская деятельность.

Kmit V.M., Savotska M.Y. Directions to improve of the system of taxation of activities of banking institutions

Summary. The article is analyzed problem issues of banking institution taxation activity and defined the role and position of banks in the National System. The clause is reviewed the apparatus of banking taxation and adduced offers of banking system taxation improvement based on foreign experience. The necessity of scientific research into banking system taxation arises because of ambiguous evaluations of current taxation relations between the state and the banking sector and, consequently, contradictory suggestions for its improvement expressed by domestic scientists and practitioner.

Keywords: banking institutions, taxation system, banking operations, taxes, banking.